
9 Naar behoorlijke elektronische rechtspraak

9.1 De kwaliteit van digitalisering

De komende jaren verandert onze rechtspraak ingrijpend als gevolg van de mogelijkheden van ICT: rechtspraak digitaliseert. Deze mogelijkheden dienen met het oog op het behoud en de verbetering van de juridische kwaliteit van rechtspraak, zoveel mogelijk te worden benut. De vraag die in het onderhavige onderzoek is beantwoord, is: ‘Wanneer komt de kwaliteit van de procedure in gevaar?’ Maar ook: ‘Hoe kan de kwaliteit met behulp van ICT worden verbeterd?’ Naar de juridische betekenis van het ICT-gebruik bij de rechterlijke procedure is tot nu toe relatief weinig onderzoek verricht. Zowel voor onderzoekers, wetgevers, beleidsmakers en (potentiële) procespartijen als voor de leden van de rechterlijke organisatie, is het zinvol om meer inzicht in deze betekenis te krijgen. De in het onderzoek geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak bieden een kader voor (de discussie over) kansen en bedreigingen van ICT voor de rechterlijke procedure.

De probleemstelling van het onderzoek was:

Wat zijn ‘beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak’, die aangeven hoe een elektronische procedure vanuit juridisch oogpunt dient te verlopen?

Om deze probleemstelling te kunnen beantwoorden zijn eerst twee vragen die hieraan voorafgaan, beantwoord: ‘Wat zijn beginselen van behoorlijke rechtspraak?’ en ‘Wat betekent elektronische rechtspraak?’ Bij het formuleren van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak is gebruikgemaakt van het kader dat artikel 6 EVRM biedt. De in dit artikel genoemde en in de jurisprudentie van het EHRM nader uitgewerkte beginselen zijn:

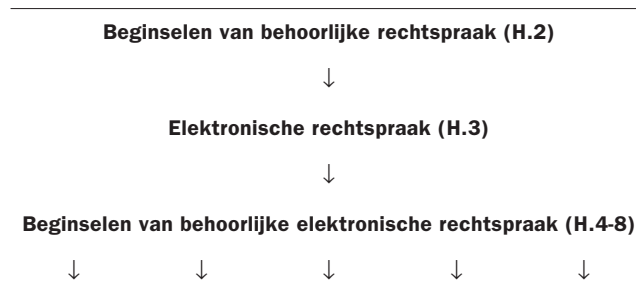
- toegankelijkheid van rechtspraak;
- openbaarheid van rechtspraak;
- berechting binnen redelijke termijn;
- onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechtspraak;
- een eerlijke behandeling.

In het derde hoofdstuk over elektronische rechtspraak zijn toepassingen beschreven die zowel een zekere actualiteit als een zekere toekomstvastheid bezitten. Systemen die op dit

moment als verouderd kunnen worden beschouwd en waarvan vervanging op korte termijn is voorzien, zijn niet opgenomen. Ook is niet ingegaan op toepassingen van ICT die slechts een beperkte betekenis hebben voor het verloop van de procedure, zoals kantoorautomatisering (printers, scanners). De volgende relevante ICT-systemen zijn genoemd.

- Websites.
- Elektronisch berichtenverkeer.
- Digitaal dossier.
- Courtroom technology.
- Kennissystemen.

In het vierde tot en met het achtste hoofdstuk is een koppeling gemaakt tussen de beginselen van behoorlijke rechtspraak en de elektronische procedure. Per beginsel van behoorlijke rechtspraak is onderzocht welke beginselen van behoorlijke *elektronische rechtspraak* kunnen worden geformuleerd. Met behulp van deze beginselen kan in kaart worden gebracht wat de juridische betekenis van ICT is voor de rechterlijke procedure. In schema:

In de hoofdstukken 4 tot en met 8 zijn de volgende deelvragen beantwoord: welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geven aan hoe elektronische rechtspraak dient te verlopen, gelet op de vereisten van *toegankelijke rechtspraak* (hoofdstuk 4), *openbare rechtspraak* (hoofdstuk 5), *rechtspraak binnen redelijke termijn* (hoofdstuk 6), *onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak* (hoofdstuk 7) en een *eerlijke behandeling* (hoofdstuk 8)?

In het onderhavige onderzoek is een koppeling gemaakt tussen recht en informatica. De achterliggende werelden verschillen op onderdelen sterk van elkaar. Waar juristen vaak gericht zijn op individuele gevallen, op uitzonderingen op de regel en op het behoud van dat wat in de praktijk blijkt te functioneren, zijn informatici juist gericht op het leggen van verbanden, op het formuleren van algemene regels. Uitzonderingen op de regel komen minder goed van pas. Informatici zijn, door de aard van hun werk, meer gericht op het toepassen van nieuwe werkwijzen en technieken.

Vornoemde koppeling komt tot uitdrukking in de onderzoeksmethode. In het tweede hoofdstuk is, aan de hand van concrete – in jurisprudentie uitgewerkte – normen, een overzicht gegeven van beginselen die voor rechtspraak gelden. De in het vierde tot en met achtste hoofdstuk geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zijn, vanuit een juridische blik bezien, minder gericht op individuele gevallen, uitzonderingen en nuanceringen. Getracht is te zoeken naar verbanden, naar rechtsgebiedoverstijgende normen en naar de inpasbaarheid van nieuwe toepassingen van ICT binnen de met waarborgen omklede rechterlijke procedure.

De geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zijn weliswaar gebaseerd op literatuuronderzoek, aangevuld met een enkele wettelijke regeling, richtlijn of rechterlijke uitspraak, maar kunnen veelal (nog) onvoldoende worden onderbouwd met behulp van het positieve recht. De rechtsontwikkeling op het gebied van de rechtsinformatica of het informaticarecht op dit terrein is nog onvoldoende ontwikkeld. Het onderzoek is daarom verkennend en inventariserend van aard. Veel van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zullen nader moeten worden uitgewerkt en getoetst, in wetenschappelijk onderzoek, maar ook in wetgeving, beleid of jurisprudentie. De betekenis van de beginselen zal dan pas goed tot haar recht kunnen komen, omdat bij de uitwerking ook rekening zal moeten worden gehouden met de praktische haalbaarheid ervan. Het toepassen van beginselen kan vragen om grote investeringen. Niet alleen in financiële zin, ook in organisatorische en juridische zin. Ook een meer op de mogelijkheden van ICT toegespitste werkwijze van de rechter en andere procesdeelnemers heeft tijd nodig. Het is op dit moment al duidelijk dat de jongere generatie rechters veel minder moeite heeft met het werken met ICT. In het onderwijs aan de rechtenfaculteiten zou toekomstige juristen duidelijk(er) moeten worden gemaakt wat de mogelijkheden van ICT zijn en op welke wijze zij kunnen worden voorbereid op een door ICT gedomineerde samenleving.

De discussie en nadere uitwerking moeten ook betrekking hebben op de verhouding tussen de beginselen onderling. In concrete gevallen moet worden bepaald welk beginsel doorslaggevend is.

Een van de vooronderstellingen van het onderzoek is dat het gebruik van ICT voor medewerkers van de rechterlijke organisatie in bepaalde gevallen verplicht kan zijn, indien dit de kwaliteit van rechtspraak verbetert. Als een rechter nalaat om toepassingen te gebruiken die tot zijn beschikking staan, mag dit niet ten koste gaan van de kwaliteit van de procedure. De algemeen geldende norm dat het gebruik van technologie verplicht is, kan (nog) niet als een algemeen geldend beginsel worden geformuleerd. Deze norm wordt in het onderzoek wel nader uitgewerkt in een aantal specifieke beginselen.

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de in de afzonderlijke hoofdstukken geformuleerde beginselen (paragraaf 9.2). Daarbij wordt een aantal mogelijke implicaties voor de

rechter, het bestuur en de wetgever geschetst en wordt een aantal suggesties voor nader onderzoek gedaan (paragraaf 9.3).

9.2 Zestien beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak

De volgende zestien beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zijn in dit onderzoek geformuleerd.

1. Continuïteit.
2. Nevenschikking voor niet-professionals.
3. Vindbaarheid.
4. Bestendigheid.
5. Betrouwbaarheid.
6. Persvrijheid en privacybescherming.
7. Publieke inzichtelijkheid.
8. Online publicatie.
9. Anonimisering.
10. Voortvarendheid.
11. Ketenregie.
12. Verantwoordelijkheid.
13. Transparantie.
14. Het geautomatiseerde oordeel.
15. Kenbaarheid.
16. Gelijkwaardigheid.

Deze beginselen worden hieronder nader toegelicht. Per beginsel wordt daarbij aan de hand van een aantal voorbeelden, bekeken wat de juridische gevolgen van het beginsel kunnen zijn voor de rechter, het bestuur en de wetgever. Tot het bestuur worden zowel de regering (in het bijzonder de minister van Justitie) en de Raad voor de rechtspraak als de gerechtsbesturen gerekend. Met ‘de rechter’ wordt de rechter in de individuele procedures bedoeld.

Beginsel 1: beginsel van continuïteit

Informatierelaties die door medewerkers van de rechterlijke organisatie zijn aangegaan, dienen in stand te worden gehouden, tenzij op voorhand is aangegeven dat de relatie van tijdelijke of experimentele aard is.

Het beginsel van continuïteit ligt in het verlengde van de algemene vooronderstelling dat het gebruik van ICT soms verplicht is. Het betekent dat er een verplichting bestaat om gecontinueerd gebruik te (laten) maken van ICT, als een elektronische informatierelatie wordt aangegaan met derden en deze erop mogen vertrouwen dat deze relatie in stand blijft. Het vergroot het maatschappelijke vertrouwen in de rechterlijke organisatie en de rechter.

Het beginsel is naar voren gekomen uit de discussie over het verbeteren van de toegankelijkheid en de openbaarheid van rechtspraak. Concrete voorbeelden van verbeteringen van de toegankelijkheid van rechtspraak, die zijn bereikt als gevolg van de inzet van ICT, zijn: het verschaffen van informatie over de procedures via Rechtspraak.nl en het aanbieden van elektronische formulieren waarmee het voor procespartijen eenvoudiger wordt om zich toegang tot de rechter te verschaffen. Ook het openstellen van de mogelijkheid om documenten op elektronische wijze bij het gerecht in te dienen en op elektronische wijze te kunnen communiceren met de gerechten, verbetert de toegankelijkheid op zodanige wijze, dat het onrechtmatig zou zijn deze verbeteringen van de toegankelijkheid weer ongedaan te maken. Voor deze toepassingen geldt daarom dat zij in principe dienen te worden gecontinueerd, ook al omdat procesdeelnemers moeten investeren in het elektronisch communiceren.

Concrete voorbeelden van verbeteringen van de openbaarheid van rechtspraak als gevolg van de inzet van ICT zijn: het publiceren van alle uitspraken via Rechtspraak.nl (zie beginsel 8) en het – zij het beperkt – toelaten van televisiecamera's in de rechtszaal. Ook voor deze onderdelen van de elektronische procedure geldt dat zij dienen te worden gecontinueerd, omdat een elektronische informatierelatie is aangegaan die in principe niet mag worden beëindigd.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel van continuïteit dat hij, of hij nu wil of niet, in bepaalde gevallen toepassingen van ICT moet blijven gebruiken. Bijvoorbeeld als het bestuur van een gerecht hiervoor regels heeft opgesteld en deze aan procesdeelnemers heeft medegedeeld of als de Raad voor de rechtspraak ten aanzien van het toepassen van ICT landelijke richtlijnen heeft gepubliceerd.³¹⁹ In concrete rechtszaken zullen rechters er bij de beoordeling van zaken op termijn rekening mee moeten houden dat zij zich ook een oordeel moeten vormen over de wijze waarop hun collega's toepassingen van ICT hebben gebruikt tijdens de procedure. Het niet gebruiken van ICT kan in bepaalde gevallen onrechtmatig zijn.

Gevolgen voor het bestuur

Voor het bestuur betekent het dat het beleid ten aanzien van het gebruik van ICT door de gerechten zo veel mogelijk overeenkomt. Als het mogelijk wordt om bij alle gerechten documenten op elektronische wijze op te sturen, is het niet wenselijk dat dit bij één gerecht of bij de rechter in hoger beroep of cassatie nog niet kan. Wanneer procespartijen bij bepaalde gerechten in staat zijn personen die zich in het buitenland bevinden te

319. Doorgaans bevatten deze richtlijnen de bepaling dat individuele rechters er altijd van kunnen afwijken. De richtlijnen zijn geen recht in de zin van de Algemene wet bestuursrecht, omdat de rechterlijke organisatie geen bestuursorgaan is.

horen per videoconferentie, zullen andere procespartijen er in bepaalde gevallen op mogen rekenen dat zij ook gebruik kunnen maken van videoconferentie en dat desnoods mobiele apparatuur beschikbaar is voor gerechten die de benodigde apparatuur nog niet hebben aangeschaft. Als bij sommige rechtbanken gebruik kan worden gemaakt van apparatuur om, bijvoorbeeld, dvd's af te spelen, zal het moeilijk uit te leggen zijn dat een ander gerecht andere prioriteiten heeft gesteld. Kortom: landelijk beleid ten aanzien van de inzet van ICT en de mogelijkheden voor procesdeelnemers om ICT te gebruiken, is wenselijk. Als bij de gerechten sprake is van een pilot of een experiment, zal dit voor alle procesdeelnemers duidelijk moeten zijn. Ook zal duidelijk moeten zijn wanneer de pilot is afgelopen. Gedurende een pilot kan het beginsel van continuïteit echter ook gelden. Procespartijen kunnen er in bepaalde gevallen ook in een pilotfase aanspraak op maken dat ICT wordt toegepast, tenzij de mogelijkheid van het plotseling afbreken van de pilot – vanwege technische moeilijkheden bijvoorbeeld – is ingecalculeerd in de pilot en aan (potentiële) deelnemers kenbaar is gemaakt.

Voor de Raad voor de rechtspraak, de Hoge Raad en de Raad van State betekent het ook dat ICT-middelen voortdurend beschikbaar en daarom goed beveiligd dienen te zijn. Systemen mogen niet uitvallen, back-ups moeten altijd beschikbaar zijn.

Gevolgen voor de wetgever

De komende jaren zullen in tal van wetten regels worden gesteld ten behoeve van het gebruik van ICT bij rechtspraak. Op dit moment is wetgeving in voorbereiding waarmee elektronische uitwisseling van berichten met de gerechten in het civiele recht, het bestuursrecht en in het strafrecht mogelijk wordt gemaakt. Het verdient aanbeveling dat het beginsel van continuïteit in deze wetsvoorstellen nadrukkelijk tot uitdrukking wordt gebracht. Ook in andere wetten met een regeling van het gebruik van ICT bij rechtspraak, ligt opname van het beginsel in de rede.

Beginsel 2: beginsel van nevenschikking voor niet-professionals

Voor niet-professionele procesdeelnemers dient de niet-elektronische weg behouden te blijven. Professionele procesdeelnemers mogen worden verplicht om gebruik te maken van ICT in hun communicatie met de rechterlijke organisatie.

Het beginsel van nevenschikking voor niet-professionals is gebaseerd op de nog altijd breed gedeelde opvatting dat burgers die geen gebruik kunnen maken van het internet of elektronische hulpmiddelen, recht moeten blijven houden op schriftelijke informatie over de procedure, documenten schriftelijk bij de rechtbank moeten kunnen blijven indienen en er recht op hebben dat zij kennis kunnen nemen van, bijvoorbeeld, rechterlijke uitspraken anders dan via het internet. Met andere woorden: hun recht op toegankelijkheid en openbaarheid van rechtspraak mag niet worden aangetast door ontwikkelingen in de ICT en door het feit dat de rechterlijke macht op elektronische wijze werkt.

Dat voor professionele procesdeelnemers, zoals advocaten, rechtsbijstandverleners en bedrijfsjuristen, een verplichting tot ICT-gebruik wel mogelijk is, sluit aan bij verplichtingen voor professionals op andere terreinen; bijvoorbeeld de verplichting die wordt gesteld aan ondernemers om hun aangifte op elektronische wijze te doen en dezelfde verplichting voor werkgevers met betrekking tot de aangifte loonheffing. In Oostenrijk zijn alle advocaten al geruime tijd verplicht om elektronisch met de gerechten te communiceren. Er is geen aanleiding om te veronderstellen dat het gebruik van ICT onder Nederlandse advocaten en andere professionele procesdeelnemers minder sterk ontwikkeld is dan in Oostenrijk.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel dat hij van niet-professionele procespartijen niet op eigen gezag mag verlangen dat zij gebruikmaken van ICT. Alleen als er wetgeving of beleid vanuit de rechterlijke macht aan ten grondslag ligt, is het mogelijk een dergelijke verplichting op te leggen. Rechters die procedures van collega-rechters beoordelen zullen gevallen waarin een verplichting tot het gebruik van ICT aan niet-professionele procesdeelnemers is opgelegd zonder wettelijke grondslag of nader beleid, onrechtmatig dienen te verklaren. Omgekeerd geldt dat de rechter van professionele procesdeelnemers ook nu al op eigen gezag zou mogen verlangen, dat zij documenten op elektronische wijze aanleveren of gebruikmaken van het internet om een vonnis of de handelsrol van de zitting te raadplegen.

Gevolgen voor het bestuur

Het bestuur (in het bijzonder de Raad voor de rechtspraak) zal de komende jaren beleid moeten ontwikkelen dat waarborgt dat niet-professionals gebruik kunnen blijven maken van de niet-elektronische weg, maar dat tegelijkertijd verkent op welke terreinen een verplichting aan professionals kan worden opgelegd. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat elk advocatenkantoor tegenwoordig in staat is elektronisch te communiceren met de gerechten. Dat betekent dat het niet onredelijk is aan advocaten die verplichting nu al op te leggen. In elk geval zal, zodra de systemen van de rechterlijke macht in staat zijn berichten en documenten op elektronische wijze te ontvangen, deze mogelijkheid moeten worden opengesteld voor professionals, maar ook voor niet-professionals. Ook moet een antwoord worden geformuleerd op de vraag of advocaten die niet in staat zijn om ICT te gebruiken een alternatief moet worden geboden.

Gevolgen voor de wetgever

Het beginsel van nevenschikking is een beginsel dat in wetgeving nog nauwelijks terug te vinden is, omdat wetgeving doorgaans geen rekening houdt met de situatie waarin sprake is van ICT-gebruik. De komende jaren valt te verwachten dat het de gerechten steeds vaker via wetgeving zal worden toegestaan, dat bepaalde procesfasen alleen nog op elektronische wijze kunnen plaatsvinden. Bijvoorbeeld bij het indienen van processtuk-

ken en het verstrekken van vonnissen en het dossier aan procesdeelnemers. Het is zaak dan oog te hebben voor de positie van niet-professionals. Zij hebben het recht om op niet-elektronische wijze te kunnen blijven communiceren en schriftelijke stukken te kunnen blijven ontvangen. Dat betekent dat in de wet duidelijk zal moeten worden aangegeven waar niet-professionele procespartijen terecht moeten kunnen als zij van dit recht gebruik willen maken. Wellicht dat de juridische loketten, de voormalige bureaus van rechtshulp, hierin een rol kunnen spelen.

Als in wetgeving verplichtingen worden opgelegd aan professionele procespartijen, zal duidelijk moeten zijn om welke procespartijen het gaat en wat er gebeurt als een professional aangeeft – al dan niet tijdelijk – niet in staat te zijn om ICT te gebruiken. Wellicht dat voor die gevallen in de wet een bepaling moet worden opgenomen die bepaalt dat zij hun documenten via een ander advocatenkantoor – dat wel beschikt over ICT – kunnen indienen.

Beginsel 3: beginsel van vindbaarheid

Elektronische gegevens die de toegang tot de rechter vergemakkelijken dienen toegankelijk, vindbaar, begrijpelijk en actueel te zijn.

Het beginsel van vindbaarheid houdt in dat regels moeten worden gesteld aan de wijze waarop informatie te vinden is voor degenen die zich toegang wensen te verschaffen tot de rechter. Nu websites en andere elektronische bronnen informatie bevatten die het voor procespartijen eenvoudiger maakt om zich toegang tot de rechter te verschaffen, moet op basis van het beginsel van continuïteit worden aangenomen dat deze informatie ook beschikbaar moet blijven. Vanuit het oogpunt van openbaarheid zullen bijvoorbeeld gepubliceerde uitspraken op de website moeten blijven staan. Dat betekent dat er ook regels moeten worden gesteld aan de wijze waarop een website is ingericht. Een website waarop informatie weliswaar aanwezig is, maar op een onvindbare plek, volstaat niet en doet onvoldoende recht aan de verplichting om deze informatie beschikbaar te hebben. De website mag ook geen bezoekers, zoals niet-betalende bezoekers of slechtzienden, uitsluiten. Daarnaast dient de informatie op een begrijpelijke manier te worden gepresenteerd en actueel te zijn. De hier genoemde eisen aan een website zijn gebaseerd op de *Webrichtlijnen* van de overheid.³²⁰

Ook voor het elektronische berichtenverkeer geldt de eis van vindbaarheid. Het beginsel van toegankelijkheid van rechtspraak impliceert dat het berichtenverkeer ook daadwerkelijk elektronisch moet kunnen blijven verlopen. Ook hier gelden de eisen van vindbaarheid en continuïteit. Er dienen waarborgen te zijn dat het systeem niet uitvalt.

320. Zie paragraaf 4.4.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel van vindbaarheid dat rekening moet worden gehouden met het feit dat procesdeelnemers een beroep doen op de informatie die via Rechtspraak.nl wordt verstrekt. Klopt deze informatie niet of is deze informatie onvoldoende *beschikbaar*, dan kan dat procesdeelnemers in bepaalde gevallen niet worden verweten. Het betekent ook dat als een rechter in een zaak wil verwijzen naar een rechterlijke uitspraak, hij zich ervan zou moeten vergewissen dat van deze uitspraak via Rechtspraak.nl kennis kan worden genomen. Is dat niet het geval, dan vermindert dat de informatieve waarde van zijn uitspraak. Het is dan onduidelijk hoe de uitspraak bijdraagt aan de rechtsontwikkeling.

Gevolgen voor het bestuur

Voor Rechtspraak.nl heeft de Raad voor de rechtspraak een aantal beleidsregels vastgesteld ten aanzien van de beschikbaarheid en vindbaarheid van de website. De in paragraaf 4.4 genoemde *Webrichtlijnen* voor de overheid worden niet gebruikt. Het verdient aanbeveling om het beleid ten aanzien van de vindbaarheid van informatie op Rechtspraak.nl openbaar te maken. Procespartijen en het publiek kunnen er dan rekening mee houden en er de rechterlijke organisatie op aanspreken. In algemene zin zal voor de rechterlijke macht hetzelfde beleid ten aanzien van de inzet van ICT moeten gelden als voor andere overheidsorganisaties.

Het beginsel van vindbaarheid betekent ook dat de website beschermd dient te zijn tegen ‘inbrekers’. Het vertrouwen dat het publiek in de rechterlijke macht heeft, zal in toenemende mate worden beïnvloed door gegevens op de website. Bij het uitvallen van de website kan dat vertrouwen worden geschaad. Ook de vormgeving, de vindbaarheid van gegevens, de doorzoekbaarheid, de begrijpelijkheid van het taalgebruik en de actualiteit van de site, zijn thema’s die het vertrouwen in de rechterlijke macht in toenemende mate zullen beïnvloeden. Zo is het tegenwoordig al ondenkbaar dat de site Rechtspraak.nl een week niet zou worden bijgewerkt. De jurisprudentiedatabanken zullen voortdurend up-to-date moeten zijn. Als Rechtspraak.nl – om welke reden ook – tijdelijk *uit de lucht* is, zullen bezoekers van de website moeten worden doorgeleid naar een alternatieve site of een *helpdesk* moeten kunnen bereiken.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever zou het beginsel van vindbaarheid kunnen betekenen dat normen worden vastgesteld voor de beschikbaarheid, vindbaarheid, begrijpelijkheid en actualiteit van websites. Deze normen zijn in sterke mate afhankelijk van de stand van de techniek. Het verdient daarom aanbeveling om bij het vaststellen van wettelijke normen zo veel mogelijk aan te sluiten bij technische normen. Daaronder versta ik normen die door overkoepelende ICT-organisaties zijn vastgesteld en als internationale standaard kunnen

worden beschouwd.³²¹ Tegelijkertijd dienen normen zo veel mogelijk techniek-onafhankelijk te zijn.³²² Het verdient aanbeveling in wetgeving op de volgende manier te verwijzen naar de onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken tot stand gebrachte *Webrichtlijnen*: “informatie dient op een website te worden geplaatst die is ingericht in overeenstemming met de webrichtlijnen voor overheidsorganen”.

Beginsel 4: beginsel van bestendigheid

Bij het toepassen van ICT dient zo veel mogelijk gebruik te worden gemaakt van technologie die in het maatschappelijke verkeer gebruikelijk is.

Het beginsel van bestendigheid betekent dat zo veel mogelijk gebruik dient te worden gemaakt van standaarden en technologie die voor iedereen beschikbaar zijn. Een al te sterke afhankelijkheid van één leverancier van toepassingen van ICT dient zo veel mogelijk te worden voorkomen. Bij voorkeur wordt gebruikgemaakt van open standaarden en open source software.³²³ Bestendigheid is verbonden aan de beginselen van toegankelijkheid en openbaarheid. Procespartijen die in staat worden gesteld informatie van de website te raadplegen, elektronische formulieren te downloaden of gegevens of documenten op elektronische wijze naar de gerechten te sturen, moeten dit kunnen doen met behulp van toepassingen en systemen die aansluiten bij het maatschappelijke gebruik van ICT.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het dat het procesdeelnemers niet mag worden verweten dat zij geen gebruik hebben gemaakt van ICT tijdens de procedure, als de door de rechterlijke macht gebruikte toepassingen onvoldoende bestendig zijn. Indien de rechter procesdeelnemers vraagt om elektronisch te communiceren, mag hij daarbij van hen vragen gebruik te maken van toepassingen van ICT die voldoende bestendig zijn. Het gebruik van een zogenaamd ‘hotmail-account’ – een veelgebruikt, gratis e-mailadres van Microsoft – is in bepaalde gevallen onvoldoende duurzaam, omdat dit door iedereen snel kan worden aangemaakt en weer kan worden verwijderd.³²⁴

Gevolgen voor het bestuur

Voor de rechterlijke organisatie geldt dat aan leveranciers van ICT nadrukkelijk de eis moet worden gesteld dat zij apparatuur en software leveren die algemeen beschikbaar zijn en voldoen aan internationale standaarden waar die beschikbaar zijn. Zo veel moge-

321. Zie: Stuurman 1995.

322. Kamerstukken II 1997/98, 25 880, nr. 1-2, p. 172 (Wetgeving voor de elektronische snelweg).

323. Zie het programma Open Standaarden en Open Source Software voor de overheid (<http://www.ossos.nl/index.jsp>).

324. Vgl. Rb. Maastricht 27 maart 2006, LJN AW6886.

lijk dient gebruik te worden gemaakt van open standaarden. Het betekent ook dat tijdig wordt geanticipeerd op nieuwe maatschappelijke tendensen. Als de samenleving over tien jaar bijvoorbeeld gewend is geraakt aan mobiel communiceren en het mobiel raadplegen van gegevens, mag van de rechterlijke macht worden verwacht dat zij voor procespartijen ook mobiel bereikbaar is.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever betekent het beginsel van bestendigheid, dat in wetgeving over toepassingen van ICT de eis mag worden gesteld dat bij het toepassen van ICT door de rechterlijke macht zo veel mogelijk gebruik wordt gemaakt van internationale standaarden en dat door de rechterlijke macht gebruikte toepassingen aansluiten bij toepassingen die in de maatschappij gebruikelijk zijn. Wetstechnisch gezien, betekent het dat in formele wetgeving geen verwijzingen worden gemaakt naar bepaalde technieken of bepaalde toepassingen van ICT. Deze technieken kunnen snel verouderen. Beter is het om te verwijzen naar de functie(s) die een bepaalde toepassing vervult. Met verwijzingen naar specifieke technische standaarden dient ook voorzichtig te worden omgegaan, omdat standaarden vaak genummerd zijn en de nummering op den duur verandert. Voorkomen moet worden dat ook de wetgeving moet worden aangepast.

Beginsel 5: beginsel van betrouwbaarheid

Procespartijen moeten erop kunnen vertrouwen dat gegevens die worden geraadpleegd of worden verstuurd niet zijn gemanipuleerd, niet van een ander afkomstig zijn dan vermeld en niet toegankelijk zijn voor personen voor wie zij niet zijn bestemd. Bij het bepalen van de mate van betrouwbaarheid dient de wijze waarop de conventionele procedure verloopt het richtsnoer te zijn, niet de technische mogelijkheden.

Het beginsel van betrouwbaarheid houdt in dat van gegevens of documenten duidelijk moet zijn dat zij niet zijn gemanipuleerd en niet van een ander afkomstig zijn dan aangegeven. De betrouwbaarheid is in elk geval vergelijkbaar met de betrouwbaarheid die wordt verlangd in niet-elektronische situaties.

Betrouwbaarheid is vooral gekoppeld aan de beginselen van toegankelijkheid en openbaarheid van rechtspraak. Procespartijen die zich toegang wensen te verschaffen tot de procedure met behulp van elektronische hulpmiddelen, moeten ervan op aan kunnen dat dit verkeer in elk geval aan dezelfde eisen van betrouwbaarheid voldoet als wanneer zij gebruik zouden maken van niet-elektronische middelen. Als deze garantie niet kan worden gegeven, kan het middel er slechts toe leiden dat verwarring ontstaat over de wijze waarop men zich het best tot het gerecht kan richten.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het dat meer aandacht moet worden besteed aan het controleren van de betrouwbaarheid van gegevens en de identiteit van procesdeelnemers. Op dit

moment gebeurt dat nauwelijks. Schriftelijke handtekeningen worden zelden gecontroleerd en als personen ter zitting hun naam noemen, wordt zelden gecontroleerd of dit hun echte naam is. In een elektronische procedure, maar dientengevolge ook in de conventionele procedure, zal het normaal dienen te zijn dat dergelijke controles plaatsvinden.

Voor rechter is het van belang dat zij inzicht hebben in de mate van betrouwbaarheid van het elektronische berichtenverkeer. Als procesdeelnemers ontkennen dat documenten zijn verstuurd of ontkennen dat zij degenen zijn die documenten hebben verstuurd, zal de rechter een oordeel moeten kunnen geven over de bewijskracht.

Gevolgen voor het bestuur

Voor de rechterlijke organisatie is het van belang om een systeem te ontwerpen of aan te schaffen dat de noodzakelijke waarborgen biedt voor een betrouwbaar gebruik van ICT. Hulpmiddelen daarbij zijn systemen die het gebruik van een elektronische handtekening ondersteunen. Maar ook het gebruik van biometrische identificatiemethoden komt in aanmerking om te voorkomen dat personen gebruikmaken van een valse identiteit, verklaringen afleggen namens een andere persoon of documenten namens een ander versturen die daarvoor geen toestemming heeft gegeven. De zorg voor een zogenaamd *integer* persoonsbeeld is één van de aandachtspunten van de regering. Het betekent dat koppelingen worden gemaakt tussen systemen die personen identificeren en systemen waarmee deze gegevens binnen de strafrechtsketen worden uitgewisseld.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever is het van belang de betrouwbaarheid niet alleen als algemeen beginsel in de wet op te nemen, maar hieraan ook in concrete zin invulling te geven. Is, bijvoorbeeld, het gebruik van een elektronische handtekening of andere manier om de authenticiteit en integriteit van een elektronisch document of persoon vast te stellen, een middel dat de betrouwbaarheid in voldoende mate waarborgt? In alle rechtsgebieden wordt thans bij het ministerie van Justitie gewerkt aan wetgeving waarin kwaliteitseisen voor het elektronische berichtenverkeer aan de orde zijn.³²⁵ Het vormt een taak van de wetgever om ervoor te zorgen dat deze kwaliteitseisen in alle rechtsgebieden zo veel mogelijk gelijk zijn. Het is onwenselijk dat personen die gebruikmaken van een elektronische handtekening in het strafrecht aan andere kwaliteitseisen dienen te voldoen dan personen die een elektronische handtekening in het bestuursrecht of civiele recht gebruiken.

De regering bereidt op dit moment wetgeving voor, waarmee de identiteit van een verdachte beter kan worden vastgesteld, bijvoorbeeld door het opnemen van een foto in het procesdossier.³²⁶

325. Van den Hoogen 2006.

326. *Kamerstukken II*, 2006/2007, 29271, nr. 23, p. 3.

Beginsel 6: beginsel van persvrijheid en privacybescherming

Journalisten dienen vrij te zijn om hun werk ter zitting te doen. De privacy van procesdeelnemers dient te worden beschermd.

Het beginsel van persvrijheid en privacybescherming betekent dat gegevens van personen, in het bijzonder van procesdeelnemers, niet toegankelijk zijn voor personen voor wie zij niet zijn bestemd. Systemen dienen dus goed te worden beveiligd en beschermd tegen hackers en andere onbevoegden. De privacy van procesdeelnemers dient te worden beschermd waar dit noodzakelijk is. Doorgaans is dat het geval in het strafrecht, in mindere mate in het civiele recht of bestuursrecht.

Het beginsel betekent ook dat de persvrijheid moet worden gerespecteerd ter zitting. Beperkingen die thans aan journalisten worden opgelegd bij hun werk in de openbare zitting, dienen te worden opgeheven.

Privacybescherming is sterk gerelateerd aan het beginsel van toegankelijkheid en openbaarheid. Als informatie-uitwisseling en communicatie elektronisch verlopen, vooral als daarbij gebruik wordt gemaakt van open, voor iedereen toegankelijke systemen als het internet, bestaat de kans dat deze informatie in handen komt van onbevoegde personen. Relatief kleine incidenten, zoals het verliezen van een *USB-stick*, krijgen op dit moment al veel aandacht in de media. Als gegevens uit een willekeurig strafprocesdossier via het internet te lezen zouden zijn, heeft dit grote impact op het draagvlak voor elektronische informatie-uitwisseling.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het dat hij moet accepteren dat de pers ter zitting aanwezig is en eventueel opnames maakt. Als aangetoond kan worden dat dit onevenredige schade voor de privacy van procesdeelnemers met zich meebrengt, en het enkele feit dat opnames worden gemaakt is daarvoor onvoldoende aanleiding, zal het aan de wetgever zijn om regels te stellen aan de openbaarheid van de zitting. De rechter kan wel doen wat in zijn macht ligt om de privacy van procesdeelnemers, meestal verdachten in een strafzaak, te beschermen; bijvoorbeeld door te vermijden dat de naam en het adres van de verdachte ter zitting worden genoemd en door hem gelegenheid te geven zich te vermommen of te werken met een 'stemvervormer'.

Gevolgen voor de wetgever

Dat toepassingen van ICT goed beveiligd moeten zijn, is doorgaans een aspect dat in wetgeving niet over het hoofd wordt gezien. Zoals in de inleiding van het onderzoek is vermeld, bestaat onder juristen over het algemeen veel aandacht voor de risico's van ICT. De Wet elektronisch bestuurlijk verkeer en de Wet videoconferentie in het strafrecht, zijn twee recente wetsvoorstellen waarin de vertrouwelijkheid wordt genoemd. Wat die beveiliging precies omvat en tot op welk niveau gegevens dienen te worden beveiligd, kan door de wetgever slechts in algemene zin worden bepaald. Doorgaans zal een aantal

noties een rol spelen: vergelijkbaarheid met de conventionele procedure, aansluiting bij normen voor andere overheidsorganen en zwaardere eisen aan professionele procesdeelnemers.

Gevolgen voor het bestuur

Het is evident dat systemen die door de rechterlijke macht worden gebruikt, goed beveiligd dienen te zijn. Daarvoor moeten beveiligingsmiddelen worden gekozen die redelijk zijn, gelet op het belang van de gegevens die binnen de rechterlijke macht worden uitgewisseld.

Ook mag van de rechterlijke macht worden verlangd dat hij zorgvuldig omgaat met de persoonsgegevens en met beelden van procespartijen. De privacy moet zo goed mogelijk worden beschermd. Dat betekent echter niet dat personen die ervoor kiezen om een openbaar ambt als rechter of officier van justitie uit te oefenen, bij de uitoefening van dit ambt volledig anoniem kunnen blijven. De bescherming van de privacy heeft vooral betrekking op personen die tegen hun wil worden betrokken in een procedure, zoals de verdachte in een strafzaak. De vraag is echter of het huidige beleid van de rechter om de privacy te beschermen, zoals het slechts in zeer beperkte mate toelaten van televisiecamera's in de rechtszaal en het volledig anonimiseren van rechterlijke uitspraken op het internet, nog wel past in het huidige tijdsgewricht. Bovendien is het niet aan de individuele rechter om te bepalen of hij televisiecamera's in de rechtszaal wil toestaan of niet.³²⁷ Het wachten is op een door een journalist uitgelokt proefproces, waarin deze stelling wordt ingenomen. In mijn ogen kan een rechter niet anders dan een gebod van een individuele rechter om een openbare zitting te verlaten of zijn camera uit te zetten, ongegrond verklaren. Een genuanceerder beleid van de regering of de Raad voor de rechtspraak is wenselijk.

Beginsel 7: beginsel van publieke inzichtelijkheid

De zitting moet kunnen worden gevolgd door pers, publiek en procespartijen, ook als onderdelen van de zitting gedigitaliseerd zijn of als de zitting geheel digitaal verloopt.

Het beginsel van publieke inzichtelijkheid houdt in dat iedereen de zitting goed moet kunnen blijven volgen, ook als ICT ter zitting wordt gebruikt, zoals videoconferentie en digitale dossiers. Het kan de openbaarheid beperken als de pers en het publiek niet langer in staat zijn alle onderdelen van de zitting goed te kunnen volgen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn als alle procesdeelnemers op hun scherm het verhoor van een verdachte of getuige bekijken, terwijl dit scherm vanaf de publieke tribune niet zichtbaar is.

327. Een verbod op het zonder toestemming filmen van de zitting, zoals thans beleid is, is tegenwoordig bovendien oncontroleerbaar. Filmapparatuur is aanwezig in mobiele telefoons en – als men wil – in monturen van brillen.

Hier geldt, dat de zitting die gedigitaliseerde onderdelen bevat, minstens even goed te volgen moet zijn als de zitting zonder gedigitaliseerde onderdelen.

Het beginsel van publieke inzichtelijkheid impliceert ook dat verbeteringen die mogelijk kunnen worden gemaakt in de openbaarheid van een zitting, zoals het via projectie-schermen inzicht verschaffen aan het publiek in de inhoud van een dossier, dienen te worden benut.

In verband met het beginsel van een eerlijke behandeling is aan het beginsel van publieke inzichtelijkheid de eis toegevoegd dat de zitting goed te volgen moet zijn voor procespartijen, ook als zij zich op een andere locatie bevinden en toch – bijvoorbeeld per videoconferentie – aan de zitting deelnemen.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel van publieke inzichtelijkheid dat ervoor moet worden gezorgd dat niet alleen de rechter en de procesdeelnemers, maar ook het publiek zicht heeft op hetgeen zich ter zitting afspeelt. Het vraagt van de rechter een actievere opstelling in het betrekken van het aanwezige publiek bij het tonen van materiaal en, bijvoorbeeld, het tonen van bewijsmiddelen of het laten zien van bouwtekeningen in het bestuursrecht. Dat het publiek door aanwezig te zijn niet automatisch alle onderdelen van de zitting kan volgen, is een nieuw aspect van rechtspraak waarover nadere discussie noodzakelijk is.

Gevolgen voor het bestuur

Voor de rechterlijke organisatie betekent het beginsel van publieke inzichtelijkheid in elk geval dat in elke rechtszaal waar gebruik wordt gemaakt van digitale dossiers en digitale bewijsmiddelen of videoconferentie, schermen worden opgehangen die het verloop van de zitting ook voor bezoekers inzichtelijk maken.

Ten aanzien van het inzichtelijk maken van een zitting die volledig digitaal verloopt, zoals bijvoorbeeld bij Geldvordering online het geval is, is geen kant-en-klare oplossing voor handen. Misschien is het, vanuit juridisch perspectief gezien, voldoende als geïnteresseerden achteraf op de hoogte kunnen worden gebracht van het verloop van de ‘zitting’ en van de beslissing. Zoals in de voorgaande alinea’s al is gesteld: nader onderzoek is op zijn plaats.

Gevolgen voor de wetgever

Het beginsel van publieke inzichtelijkheid is een beginsel dat men nog niet tegenkomt in de onderzochte rechtsbronnen, mede omdat de ontwikkelingen met betrekking tot elektronische rechtspraak beperkt van omvang zijn. Desondanks is het een beginsel waarvan op dit moment al bekend is, dat er niet aan kan worden voldaan als de procedure volledig elektronisch verloopt. Publieke toegang tot een zitting die niet daadwerkelijk plaatsvindt, is onmogelijk. Voor de wetgever zal het een niet geringe opgave zijn om in een elektronische omgeving een zodanige invulling te geven aan het begrip ‘publieke toe-

gang', dat recht wordt gedaan aan het achterliggende principe dat rechtspraak inzichtelijk en openbaar moet zijn. Nader, verkennend, onderzoek is hier noodzakelijk.

Beginsel 8: beginsel van online publicatie

Alle rechterlijke uitspraken dienen binnen redelijke termijn op het internet te worden gepubliceerd.

Het beginsel van online publicatie sluit aan bij de trend dat openbaarheid van informatie die bij de overheid berust, de komende jaren steeds vaker op één lijn zal worden gesteld met het publiceren van die informatie op een website. Het wetsvoorstel Algemene wet overheidsinformatie geeft duidelijk uitdrukking aan deze trend.³²⁸ Ook voor rechterlijke uitspraken, die op dit moment nog maar in zeer beperkte mate op Rechtspraak.nl worden gepubliceerd, geldt dat openbaarheid – gelet op de huidige stand van de techniek – zou behoren te betekenen: publicatie op het internet.

Het vereiste dat met het publiceren van deze uitspraken niet al te lang mag worden gewacht, spreekt voor zich. Afhankelijk van de mate van relevantie voor de maatschappij of de rechtsontwikkeling, dienen uitspraken binnen redelijke termijn na het uitspreken van het vonnis op Rechtspraak.nl te worden geplaatst. Rechterlijke uitspraken die veel publiciteit opleveren of uitspraken waar de rechtspraktijk direct rekening mee dient te houden, dienen *zo snel mogelijk* via het internet te worden gepubliceerd.

Gevolgen voor de rechter

Van de rechter wordt op dit moment naast het oordeel over de aan hem voorgelegde casus, ook een oordeel gevraagd of zijn uitspraak publicatiewaardig is. Het vormt een wat merkwaardig, niet bij zijn juridische taak als rechter behorend, onderdeel van zijn werk. Dit onderdeel van zijn taak verdwijnt als alle uitspraken dienen te worden gepubliceerd. Voor de Centrale Raad van Beroep verandert er niet veel. Zij publiceert nu al alle uitspraken op het internet.

Voor procespartijen betekent het dat zij alle rechterlijke uitspraken op het internet moeten kunnen vinden. Uitspraken die niet (nog) op Rechtspraak.nl staan, behoeven zij niet te kennen. De rechter zou er niet naar behoren te verwijzen en er bij zijn oordeel geen rekening mee moeten houden.

Gevolgen voor het bestuur

Voor de rechterlijke organisatie betekent het beginsel dat alle uitspraken op het internet moeten worden gepubliceerd, een ingrijpende en kostbare verandering. Het onderscheid tussen de drie bestaande databanken, Rechtspraak.nl voor publicatie op het internet, de

328. Zie paragraaf 5.4.

zogenaamde RO-brede³²⁹ databanken en de huisdatabanken van de gerechten,³³⁰ dient te verdwijnen.

De vraag die voor de rechterlijke organisatie op dit moment van belang is, is hoe om te gaan met de grote hoeveelheden gelijklopende uitspraken, in het bijzonder die van kantonrechters. Het is de vraag of de kosten van publicatie van deze uitspraken opwegen tegen het maatschappelijke belang ervan. Er zullen richtlijnen moeten worden ontwikkeld die recht doen aan het beginsel van online publicatie, maar die niet leiden tot een onbeheersbare en ontoegankelijke verzameling rechterlijke uitspraken. Deze richtlijnen zullen moeten worden vastgesteld door de minister van Justitie en de rechterlijke organisatie.

Gevolgen voor de wetgever

Het wetsvoorstel Algemene wet overheidsinformatie stelt dat alle rechterlijke uitspraken op het internet moeten worden gepubliceerd. Als dit wetsvoorstel wordt aangenomen door de Staten-Generaal, betekent dat een belangrijke wijziging ten opzichte van de huidige situatie, waarin maar een beperkt deel van de rechterlijke uitspraken wordt gepubliceerd. Bovendien is het op dit moment de praktijk dat elke rechter afzonderlijk kan bepalen of zijn uitspraak in aanmerking komt voor publicatie op het internet.³³¹ Dit is een onwenselijke situatie, omdat rechters weliswaar onafhankelijk zijn in hun oordeelsvorming in een zaak, maar niet onafhankelijk als het gaat om de vraag of openbaarheid van de uitspraak wenselijk is.

Het tweede onderdeel van het beginsel van online publicatie, dat uitspraken binnen redelijke termijn moeten worden gepubliceerd, kan worden beschouwd als een aanvulling op het huidige wetsvoorstel Algemene wet overheidsinformatie.

Beginsel 9: beginsel van anonimisering

Anonimisering van uitspraken is alleen onder bijzondere omstandigheden noodzakelijk.

Het beginsel van anonimisering betekent dat rechterlijke uitspraken niet altijd moeten worden geanonimiseerd. Dat gegevens van procespartijen vertrouwelijk moeten worden behandeld, zoals is aangegeven in het bovenstaande beginsel van persvrijheid en privacybescherming (beginsel 6), betekent niet dat bij publicatie van uitspraken via het internet

329. Rechterlijke organisatie-brede. Het gaat om de niet op Rechtspraak.nl gepubliceerde uitspraken, die wel beschikbaar zijn voor leden van de rechterlijke macht.

330. Deze databanken bevatten uitspraken die alleen voor de lokale gerechten van belang worden geacht.

331. Het is ook de vraag of de rechter deze bevoegdheid wel toekomt, in verband met het ontbreken van zijn intellectueel eigendomsrecht op het vonnis.

altijd sprake moet zijn van anonimisering. Dat dient alleen te gebeuren als dit noodzakelijk is in verband met de bescherming van de privacy van procespartijen.³³²

Gevolgen voor de rechter

Dat uitspraken niet langer zullen worden geanonimiseerd, heeft voor de rechter nauwelijks directe gevolgen. Of zijn uitspraak nu wordt geanonimiseerd voor publicatie op het internet of niet: het raakt zijn werkzaamheden niet.

Gevolgen voor het bestuur

Tijdens de afronding van dit onderzoek (december 2006) hebben de Raad voor de rechtspraak, de Raad van State en de Hoge Raad er blijk van gegeven dat de rechterlijke organisatie een andere werkwijze gaat hanteren met betrekking tot het anonimiseren. Deze werkwijze houdt in dat men slechts in bijzondere gevallen overgaat tot anonimisering. Hoofdregeel zal zijn dat uitspraken ongeanonimiseerd zullen worden verstrekt en gepubliceerd op het internet. Betrokken partijen dienen zelf bezwaar te maken tegen het publiceren van persoonsgegevens. Een nieuwe anonimiseringsrichtlijn zal worden opgesteld. Het is helaas niet mogelijk de reacties op dit voornemen in het onderzoek te verwerken.

In het procesreglement zal procespartijen in elk geval duidelijk moeten worden gemaakt, dat de uitspraak in beginsel ongeanonimiseerd op het internet zal worden gepubliceerd. Ook zullen zij moeten worden gewezen op de mogelijkheid om hiertegen bezwaar te maken.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever verdient het aanbeveling om regels op te stellen met betrekking tot het anonimiseren en de wijze waarop procesdeelnemers kunnen protesteren tegen het ongeanonimiseerd publiceren van gegevens. Op dit moment geeft het nog bij de Tweede Kamer in te dienen wetsvoorstel Algemene wet overheidsinformatie de hoofdregeel weer met betrekking tot het vraagstuk van anonimisering. Nadere uitwerking is echter wenselijk, bijvoorbeeld in de Wet op de rechterlijke organisatie.

Beginsel 10: beginsel van voortvarendheid

Zaken dienen voortvarend te worden behandeld, rekening houdend met de mogelijkheden die ICT biedt.

Het beginsel van voortvarendheid sluit aan bij de veronderstelling dat niet alleen de traditionele rechtspraak, maar ook elektronische rechtspraak binnen redelijke termijn dient te verlopen. Wat echter in een elektronische omgeving als een redelijke termijn moet

332. http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grondwet_en/openbaarheid/publicaties?ActItdt=82265

worden beschouwd, zou wel eens iets anders kunnen zijn dan wat in een niet-elektronische omgeving redelijk is. Het gebruik van ICT, zoals elektronisch berichtenverkeer, digitale dossiers en videoconferentie, kan de doorlooptijd van een procedure aanzienlijk verkorten. Het kan onredelijk zijn bij het gebruik van ICT termijnen aan te houden, die niet zijn toegespitst op de snelheid van uitwisseling van digitale beelden en berichten. Met andere woorden: er zal doorgaans rekening moeten worden gehouden met kortere doorlooptijden en dus een kortere redelijke termijn.

Gevolgen voor de rechter

De rechter moet er rekening mee houden dat de procedure als gevolg van het gebruik van ICT niet alleen sneller kan verlopen, maar meestal ook sneller zal moeten verlopen. Als procespartijen rechtstreeks kunnen communiceren met de rechter – en in bepaalde gevallen is dat wenselijk – zal de rechter zich er rekenschap van moeten geven dat hij niet meer kan vasthouden aan niet-elektronische termijnen om te reageren. Het zal op den duur als *onredelijk* worden beschouwd als een e-mail niet binnen vier of vijf werkdagen wordt beantwoord.

Gevolgen voor het bestuur

Voor de regering en de rechterlijke organisatie betekent het beginsel van voortvarendheid dat beleid wordt ontwikkeld dat erop is gericht om ICT in de rechterlijke procedure in te zetten waar dat de procedures kan versnellen. Ook zal informatie-uitwisseling tussen de rechterlijke organisatie en zijn ketenpartners mogelijk moeten worden gemaakt. Dat vraagt om een zekere mate van *ketenregie* (zie ook beginsel 11).

Op dit moment kent de rechterlijke macht diverse interne procesregels waarin wordt ingegaan op termijnen die als redelijk kunnen worden beschouwd. Als sprake is van elektronische rechtspraak zullen deze procesregels moeten worden aangepast. Doorgaans zal het betekenen dat de termijnen korter worden.³³³

Gevolgen voor de wetgever

Het is voor de wetgever lastig om in regels aan te geven wat een redelijke termijn is. Ook de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens doet nauwelijks uitspraken waarin over concrete termijnen wordt gesproken die redelijk of onredelijk zouden zijn. Dat uitwisseling van informatie tussen overheidsorganen onderling en tussen professionele procespartijen en de gerechten in beginsel elektronisch verloopt, is wél een beginsel dat zich leent voor opname in wetgeving.

333. Soms kan het gebruik van ICT er echter voor zorgen dat meer bronnen kunnen worden geraadpleegd, zodat de kwaliteit van het vonnis of van de motivering hoger kan zijn. In dat geval kan ICT ervoor zorgen dat de doorlooptijd van met name complexe zaken langer wordt.

Beginsel 11: beginsel van ketenregie

Informatie-uitwisseling tussen de rechterlijke organisatie en zijn ketenpartners dient – waar mogelijk – elektronisch te verlopen.

Het beginsel van ketenregie sluit aan bij de eis dat de doorlooptijden in de gehele ‘keten’ binnen redelijke termijn dient te verlopen. Niet alleen de afhandeling door de rechter is van belang, maar ook de tijdsduur uit voorprocedures dient te worden meegewogen. Het streven van de rechterlijke macht en van de ketenpartners dient er daarom op gericht te zijn elektronisch berichtenverkeer mogelijk te maken. Afspraken zullen moeten worden gemaakt over de wijze waarop en de voorwaarden waaronder dit geschiedt. De informatie-uitwisseling met andere overheidsorganen, zoals bestuursorganen en het Openbaar Ministerie, maar ook die met professionele procespartijen, dient in beginsel elektronisch te verlopen.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter zal rechtstreekse elektronische communicatie met ketenpartners en advocaten mogelijk worden. Waar deze berichtenuitwisseling nu al op tal van plaatsen op informele wijze plaatsvindt, zal de rechter zich ervan bewust dienen te zijn dat ook deze berichten rechtsgevolgen hebben. Waar op dit moment nog vooral schriftelijk wordt gecommuniceerd, zal elektronisch communiceren de norm worden. Niet alleen binnen de rechterlijke organisatie, maar ook met externe partners en advocaten. Het vraagt van rechters nieuwe vaardigheden met betrekking tot het behandelen van formele en informele elektronische berichten.

Gevolgen voor het bestuur

De zorg voor regie in de keten is bij uitstek een taak voor de regering, in het bijzonder voor de minister van Justitie. Hij dient te zorgen voor een voortvarend verloop van de rechterlijke procedure en daarbij zowel het belang van de rechterlijke organisatie als dat van de ketenpartners in het oog te houden. Ketenregie betekent dat afspraken moeten worden gemaakt over de gegevens die op elektronische wijze moeten worden uitgewisseld en de wijze waarop dat gebeurt. Op dit moment gebeurt dat al in de strafrechtelijke keten, maar nog niet of nauwelijks in de civiele en bestuursrechtelijke keten.

Gevolgen voor de wetgever

Dat informatie-uitwisseling binnen de overheid en tussen professionele procesdeelnemers in bepaalde gevallen elektronisch dient te verlopen, is een beginsel dat goed in wetgeving kan worden vervat. Het legt organisaties een dwingende verplichting op om te komen tot een goede uitwisseling van berichten. Waar van ondernemers wordt verlangd dat zij hun belastingaangifte op elektronische wijze indienen, mag ook van juridische professionals en overheidsorganen worden verwacht dat zij processtukken elektronisch indienen op het moment dat het gerecht de mogelijkheid heeft deze processtukken elektronisch te ontvangen en te verwerken.

Beginsel 12: beginsel van verantwoordelijkheid

De rechter is verantwoordelijk voor de eindbeslissing, ook als die met behulp van of door beslissingsondersteunende systemen is genomen. De wetgever stelt de beslisprogramma's vast die door rechters bij het nemen van hun beslissingen worden gebruikt.

Het beginsel van verantwoordelijkheid is gerelateerd aan het vereiste van onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak. Deze aspecten dienen te zijn gewaarborgd, ook als bij rechtspraak ICT wordt gebruikt. Het risico dat de rechter minder onafhankelijk en onpartijdig is of als zodanig moet worden beschouwd, is vooral aan de orde bij het gebruik van een beslissingsondersteunend systeem. Met behulp van een dergelijk systeem wordt de rechter door zijn beslissingsproces 'geleid'. Dit geldt voor alle rechters die dit systeem gebruiken. Mochten in het systeem bepaalde vooronderstellingen zijn 'ingebakken', dan heeft dat grote gevolgen voor alle beslissingen die met behulp van dit systeem worden genomen. Vandaar dat het beginsel is geformuleerd dat de rechter altijd verantwoordelijk is voor de uiteindelijke beslissing. Hij moet kunnen afwijken van het advies dat het systeem hem voorlegt. Het betekent bijvoorbeeld dat conceptvonnissen in een zodanige opmaak worden geproduceerd, dat de rechter naar eigen inzicht tekst kan verwijderen of toevoegen.

Het risico van beslissingsondersteunende systemen in relatie tot de eis van onafhankelijkheid en onpartijdigheid, is dat procespartijen niet langer de indruk hebben dat het de rechter zelf is die de beslissing neemt. Als 'anderen' mede de regie voeren over het rechterlijk oordeel, kan de schijn van afhankelijkheid en partijdigheid ontstaan. Het is dus van belang dat duidelijkheid bestaat over de verantwoordelijkheid met betrekking tot beslissingsondersteunende systemen. Het beginsel van verantwoordelijkheid drukt uit dat de wetgever de beslisprogramma's vaststelt, maar dat de rechter altijd verantwoordelijk is voor de eindbeslissing.

Gevolgen voor de rechter

Het gebruik van beslissingsondersteunende systemen, kan gevolgen voor de rechter hebben. Van degene die de beslissing voorbereidt en neemt, wordt hij degene die gegevens in het systeem invoert en de uitkomst controleert. Eventueel speelt hij, via de rechterlijke organisatie, een rol in de ontwikkeling van het systeem. Anders dan veel ambtenaren binnen het openbaar bestuur die al jaren gebruikmaken van beslissingsondersteunende systemen, zijn rechters daar op dit moment niet op voorbereid. De rol van 'controleur' van het systeem dient uiterst serieus te worden opgevat. Het risico bestaat namelijk dat het gebruik van een systeem leidt tot het beëindigen van de rechtsontwikkeling in een bepaald rechtsgebied, als de rechter niet meer kan afwijken van eerder gemaakte keuzen in het beslisprogramma. De ruimte voor rechters die het beginsel van verantwoordelijkheid met zich meebrengt, zullen zij moeten invullen en gebruiken. Als er aanleiding is om van het systeem af te wijken, moeten zij dat niet nalaten en direct een discussie

opstarten over de aanvaardbaarheid van door de wetgever gemaakte keuzen. In de praktijk blijkt dat lastig te zijn. Bij de uitvoering van de Wet op de studiefinanciering bleek het als gevolg van het gebruik van een beslissingsondersteunend systeem, niet mogelijk om gevolg te geven aan de beslissing van het – toenmalige – College van beroep voor de studiefinanciering. Het College sprak uit dat het systeem op onderdelen uitging van een verkeerde interpretatie van de wet, maar deze beslissing veranderde de uitvoeringspraktijk niet.³³⁴

Bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen dienen keuzes die in het ontwerp van het systeem zijn gemaakt, dus ook keuzes van de rechterlijke macht te zijn. Het betekent dat degenen die het systeem gebruiken, de verantwoordelijkheid voor het systeem ook moeten kunnen nemen en dus inzicht moeten hebben in de werking van het systeem en de achterliggende beslisregels. Systemen dienen daarom inzichtelijk te zijn (zie ook het beginsel van transparantie in paragraaf 9.2.13). Het betekent dat rechters op zorgvuldige wijze nadere uitleg moet worden verschaft over de werking van het systeem en de programmatuur. Rechters dienen zich ervan bewust te zijn dat het systeem dat zij gebruiken onder hun verantwoordelijkheid valt.

Gevolgen voor het bestuur

In artikel 91 lid 1 en 2 van de Wet op de rechterlijke organisatie is aangegeven dat ‘ten aanzien van de taken van de Raad voor de rechtspraak die betrekking hebben op de ondersteuning van en het toezicht op de bedrijfsvoering bij de gerechten, de zorg van de Raad in het bijzonder is gericht op automatisering en bestuurlijke informatievoorziening’. Dat betekent dat de initiatieven van de Raad voor de rechtspraak vanuit wettelijk oogpunt, alleen betrekking hebben op de bedrijfsvoering bij de gerechten. In de huidige praktijk vervult de Raad voor de rechtspraak diverse taken die gerelateerd zijn aan automatisering, maar die losstaan van de bedrijfsvoering van de gerechten. Het verdient aanbeveling de positie van de Raad te verduidelijken in de wet en aan te geven waar de verantwoordelijkheid van de Raad voor de rechtspraak op het ICT-terrein begint en eindigt.³³⁵

Het beleid van de regering en de Raad voor de rechtspraak geeft geen aanleiding te veronderstellen dat op korte termijn sprake zal zijn van het gebruik van beslissingsondersteunende systemen. Desondanks verdient het aanbeveling om een inventarisatie te maken van procedures die zouden kunnen worden ondersteund door beslissingsondersteunende systemen. Het zou dan, bijvoorbeeld, moeten gaan om procedures met een hoog risico op reken- of vormfouten. Het gebruik van beslissingsondersteunende syste-

334. Snellen 1993; Zie ook Van den Hoogen 2002a.

335. Daarmee kan de positie van de Raad voor de rechtspraak ten opzichte van de beslissingsvrijheid van gerechtsbesturen en rechters worden verduidelijkt als het gaat om het registreren en gebruiken van managementinformatie.

men komt de kwaliteit van de procedure ten goede als de risico's in voldoende mate worden onderkend.

Gevolgen voor de wetgever

Hoewel er vooralsnog geen sprake is van gebruik van beslissingsondersteunende systemen binnen de rechterlijke organisatie, betekent de verantwoordelijkheid die de wetgever heeft bij het vaststellen van beslisprogramma's, dat het van belang is nauw betrokken te zijn bij alle initiatieven rondom de ondersteuning van de rechterlijke oordeelsvorming. De Databank CST is een beslissingsondersteunend systeem, waarvan het gebruik door rechters op dit moment weliswaar niet verplicht is, maar dat – in theorie – door de rechterlijke organisatie zelf kan worden uitgebreid met meer vergaande functionaliteiten. Het is van belang dat de wetgever deze ontwikkelingen goed volgt en – waar nodig – ingrijpt. Het is niet aan de rechterlijke organisatie om regels vast te stellen die een interpretatie van wetgeving met zich meebrengen.

De verantwoordelijkheid van de wetgever voor het vaststellen van beslisprogramma's en de verantwoordelijkheid van de rechter voor de eindbeslissing, laten de vraag open wie verantwoordelijkheid draagt voor onderdelen van de elektronische procedure die niet direct de beslissingsvrijheid van de rechter raken, maar ook de beheersverantwoordelijkheid van de Raad voor de rechtspraak te buiten gaan. Bijvoorbeeld: mogen advocaten vlak voor de zitting nog enorme elektronische bestanden toesturen, is het wenselijk dat complete boeken elektronisch worden meegezonden of filmpjes worden afgespeeld? Vanwege de onduidelijkheid over de vraag op welke wijze deze inzet van ICT de procedure beïnvloedt, zal de wetgever hier knopen moeten doorhakken.

Beginsel 13: beginsel van transparantie

Beslisprogramma's die door de rechter worden gebruikt ter ondersteuning van de beslissing, dienen actief openbaar te worden gemaakt door publicatie op het internet.

Het beginsel van transparantie heeft tot doel te voorkomen dat de schijn van afhankelijkheid en partijdigheid ontstaat. Het gebruik van beslissingsondersteunende systemen brengt namelijk het risico met zich mee dat in het systeem onzichtbare interpretaties van wetgeving zijn besloten. De indruk zou kunnen ontstaan dat anderen dan degenen die daartoe niet bevoegd zijn (zoals programmeurs, systeembouwers en ICT adviseurs) mede bepalen welke beslissingen rechters nemen. Beslisprogramma's dienen daarom actief openbaar te worden gemaakt door publicatie op het internet.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het feit dat beslisprogramma's op het internet zijn gepubliceerd, dat voor iedereen duidelijk is op welke wijze de rechter tot zijn beslissing is gekomen en in de toekomst kan komen. Dat kan grote gevolgen hebben voor zijn functioneren. Rechterlijke vonnissen kunnen worden beoordeeld en bediscussieerd aan de hand van

het beslisprogramma zonder dat men afhankelijk is van de motivering die bij het vonnis is gegeven. Ook zal duidelijk worden op welke punten de rechter het niet nodig vindt, zijn oordeel nader toe te lichten. De betekenis hiervan en de aanleiding die dit geeft tot maatschappelijke discussie over een vonnis, mag niet worden onderschat. De internetactiviteiten van Maurice de Hond in de zogenaamde Deventer moordzaak, maken dat zeer duidelijk.³³⁶

Gevolgen voor het bestuur

Voor de regering en de rechterlijke organisatie betekent het feit dat beslisprogramma's op het internet moeten worden gepubliceerd, meer dan het weergeven van programmeercodes op een website. Het beginsel van vindbaarheid betekent dat gegevens ook begrijpelijk moeten zijn. Bij het publiceren van de beslisprogramma's zal dus een toelichting moeten worden gegeven die ook te volgen is voor mensen die niet technisch zijn geschoold. Ook het Openbaar Ministerie heeft het 'BOS-systeem', waarin de richtlijnen staan die het OM gebruikt bij de vervolging van misdrijven die behoren tot de veelvoorkomende criminaliteit, op toegankelijke wijze beschikbaar gesteld via het internet.³³⁷

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever betekent transparantie van het beslisprogramma dat maatschappelijke en juridische discussie kan ontstaan over de keuzen die in het beslisprogramma worden gemaakt.³³⁸ Het kan een goede bijdrage leveren aan het wetgevingsproces als deze maatschappelijke discussie een rol krijgt in dit proces. Maatschappelijke discussie die pas ontstaat als het programma is vastgesteld en in het Staatsblad is gepubliceerd, kan geen betekenis krijgen in het wetgevingsproces.

Beginsel 14: beginsel van het geautomatiseerde oordeel Computerrechtspraak dient in eenvoudige gevallen mogelijk te zijn.

Het beginsel van het geautomatiseerde oordeel houdt in, dat computerrechtspraak in eenvoudige gevallen mogelijk moet zijn. Het is de vraag in welke gevallen en onder welke voorwaarden geautomatiseerde rechtspraak denkbaar en wenselijk wordt geacht. Waar op bijna alle terreinen wordt geëxperimenteerd met de inzet van ICT bij rechtspraak, is dit een stap die nog niet is gezet. Nader, verkennend, onderzoek is hier noodzakelijk. Desondanks kan worden gesteld dat de huidige praktijk op sommige punten sterke overeenstemming vertoont met geautomatiseerde beslissingen of – misschien een betere term – beslissen op de 'automatische piloot'. In die gevallen is computerrechtspraak nog maar

336. <http://www.mauricedehond.nl>

337. http://www.om.nl/beleid/bos_polaris/

338. Zie over dit onderwerp uitgebreid: Oskamp & Tragter 1997.

een kleine stap. Veel van de gevolgen die het beginsel van verantwoordelijkheid heeft, hebben ook betrekking op het beginsel van het geautomatiseerde oordeel. Ook bij computerrechtspraak is sprake van een beslisprogramma en is het beginsel van verantwoordelijkheid van toepassing. Op de gevolgen voor de rechter, het bestuur en de wetgever die betrekking hebben op de verantwoordelijkheid voor het beslisprogramma en de eindbeslissing bij beslissingsondersteunende systemen, wordt hieronder nader ingegaan.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter zal computerrechtspraak grote gevolgen hebben. Hij komt namelijk aan het nemen van de beslissing niet meer te pas. Dat betekent echter niet dat de rol van de rechter bij computerrechtspraak is uitgespeeld. De verantwoordelijkheid die de rechter heeft voor de eindbeslissing, zal moeten worden uitgedrukt in het vonnis. In praktische zin, doordat een rechter, bijvoorbeeld de president van een gerecht, het vonnis (elektronisch) ondertekent. Belangrijker is echter dat rechters die beslissingen nemen die door computers worden overgenomen, ook dan aangeven verantwoordelijkheid te willen en kunnen dragen voor de eindbeslissing. Dat betekent vanzelfsprekend dat zij ook – direct of indirect – betrokken dienen te zijn bij het proces van totstandkoming van het geautomatiseerde systeem. Dit vraagt om een beter inzicht in ICT dan veel rechters op dit moment bezitten en om beleid dat is gericht op meer aandacht voor rechtsinformatica in het curriculum van opleidingen voor rechters en voor studenten aan de rechtenfaculteiten.

Gevolgen voor het bestuur

Voor het bestuur betekent het feit dat computerrechtspraak mogelijk dient te zijn, dat moet worden gezorgd voor nauwe betrokkenheid van rechters bij het proces. Het bestuur dient bij de voorbereiding van wetgeving zorg te dragen voor deze betrokkenheid. Samenwerking tussen de minister van Justitie, de Raad voor de rechtspraak, de Hoge Raad en de Raad van State en de gerechten – niet alleen bij de totstandkoming van eventuele wetgeving, maar ook bij het betrekken van rechters bij dit proces – ligt voor de hand.

Mocht computerrechtspraak daadwerkelijk worden ingevoerd, dan is het van groot belang voldoende aandacht te besteden aan de juridische en technische kwaliteit van de gebruikte systemen. De Vey Mestdagh, Dijkstra en Oskamp geven aan dat voortdurende aandacht voor en beoordeling van zowel de systemen als hun ontwikkelproces noodzakelijk zijn. Zij gaan daarbij ook in op de documentatie van het systeem. Ook enige tijd nadat een uitspraak door een computer is gegeven, moet, bijvoorbeeld duidelijk zijn met welke versie van het systeem destijds is gewerkt en hoe het systeem op dat moment tot een beslissing kwam.³³⁹

339. De Vey Mestdagh, Dijkstra & Oskamp 2002.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever betekent het feit dat computerrechtspraak mogelijk dient te zijn, dat deze mogelijkheid in de wet moet worden vastgelegd. Daarbij zal exact moeten worden omschreven onder welke voorwaarden en in welke gevallen computerrechtspraak mogelijk dient te zijn. Ook zullen, net als bij beslissingsondersteunende systemen het geval is, beslisprogramma's door de wetgever moeten worden vastgesteld.

Beginsel 15: beginsel van kenbaarheid

Als beslissingen beter kunnen worden gemotiveerd met behulp van de inzet van ICT, moeten beslissingen dientengevolge ook beter worden gemotiveerd. Bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen, dient de rechter afwijkingen van het advies van het systeem te vermelden.

Het beginsel van kenbaarheid is verbonden aan de motiveringsplicht, een van de elementen van een eerlijke behandeling. Als een rechter bij het nemen van een beslissing gebruikmaakt van een beslissingsondersteunend systeem, kan hij – als hij zijn beslissing heeft genomen – exact aangeven op welke wijze hij de systemen heeft geraadpleegd, wat het resultaat daarvan was en welke gegevens uit de systemen hebben bijgedragen aan de oordeelsvorming. Bij het gebruik van jurisprudentiedatabanken zou een grote verzameling rechterlijke uitspraken waarin een vergelijkbare beslissing werd gegeven, kunnen worden toegevoegd aan de motivering. Kortom, het gebruik van ICT leidt er vaak toe dat de rechter zijn beslissing beter en uitvoeriger kan motiveren. Hij dient daar rekening mee te houden bij het opstellen van de motivering. Dat wil niet zeggen dat hij zijn beslissing voortaan tot in detail moet onderbouwen; het betekent doorgaans wel dat het gerechtigd is een betere motivering te verlangen. In bepaalde gevallen kan van de rechter worden verlangd dat hij aangeeft waarom hij afwijkt van het advies van het beslissingsondersteunende systeem.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel van kenbaarheid vooral dat hij zijn beslissing beter moet motiveren als hij gebruikmaakt van toepassingen van ICT. De vraag hoe ver hij daarin moet gaan, is in sterke mate afhankelijk van het geval. Het is onwenselijk dat rechters voortaan verplicht zouden zijn om een gedetailleerde motivering te geven waarin, bijvoorbeeld, honderden vergelijkbare uitspraken worden opgesomd. Technisch is dit wellicht eenvoudig te bewerkstelligen, maar voor de procespartijen voegt deze informatie weinig toe. Hier biedt een omgekeerde benadering meer soelaas: niet de vraag wat een perfecte motivering moet zijn, maar de vraag wanneer een motivering onvolledig is, in het licht van de mogelijkheden van ICT, is van belang. In de praktijk zullen hiervoor door rechters in jurisprudentie nadere normen dienen te worden ontwikkeld.

Gevolgen voor het bestuur

Voor het bestuur betekent het feit dat beslissingen beter dienen te worden gemotiveerd, dat door rechters gedragen richtlijnen dienen te worden opgesteld waarmee wordt aangegeven op welke gegevens de extra motiveringsplicht betrekking heeft. Welke databanken uit Porta Iuris zijn geschikt om te noemen in een motivering? Op welke wijze kan naar informatie uit databanken of van websites worden verwezen? Moeten, bijvoorbeeld, zoekopdrachten die in Google zijn gedaan, worden vermeld in een vonnis? Welke risico's levert dat op als een procespartij aantoont dat een andere zoekopdracht tot andere conclusies zou hebben geleid? Het is wenselijk dat nader onderzoek wordt verricht naar deze vragen.

Gevolgen voor de wetgever

In de huidige wetgeving die betrekking heeft op de rechterlijke macht, wordt niet ingegaan op beslisprogramma's, noch op de kwaliteit van de motivering. De motivering moet gerechtvaardigd en overtuigend zijn, ter zake doen en de beslissing kunnen dragen. Deze motiveringsplicht laat de rechter veel ruimte om te bepalen op welke wijze hij zijn beslissing motiveert. Het beginsel van kenbaarheid geeft – voor een deel – invulling aan die ruimte. Het lijkt desondanks niet noodzakelijk om dit beginsel in de wet op te nemen, omdat dit een uitzondering maakt op de lijn die in de thans bestaande wetgeving is gekozen, om de rechter enige vrijheid te verschaffen in de wijze waarop hij zijn beslissing motiveert. Het zou merkwaardig zijn om bij het gebruik van beslissingsondersteunende programma's gedetailleerd te beschrijven aan welke vereisten de motivering dient te voldoen.

Beginsel 16: beginsel van gelijkwaardigheid

Beide partijen dienen op gelijke wijze toegang te hebben tot en gebruik te kunnen maken van toepassingen van ICT in de rechtszaal.

Het beginsel van gelijkwaardigheid betekent dat aan beide partijen dienen in de rechtszaal gelijke proceskansen te worden geboden, ook als ICT wordt toegepast. Het is een belangrijk aspect van het recht op een eerlijke behandeling. Als tijdens de procedure ICT wordt ingezet door één van de partijen, bijvoorbeeld om zijn zaak te presenteren aan de rechter, zal de andere partij dezelfde toepassing ook mogen inzetten. Elk gebruik van ICT door de rechter dat één van beide partijen bevoordeelt, kan onrechtmatig zijn.

Gevolgen voor de rechter

De rechter heeft een eigen verantwoordelijkheid in de zorg voor gelijkwaardigheid van procespartijen ter zitting. Hij ziet erop toe dat geen van de partijen te zeer wordt benadeeld als gevolg van gebrekkige toegang tot ICT. Dit probleem speelt vooral in het bestuursrecht, waaraan soms niet-professionele procespartijen deelnemen. In de andere rechtsgebieden zal de advocaat doorgaans in staat zijn gebruik te maken van ICT.

Gevolgen voor het bestuur

Door de Raad voor de rechtspraak is bij de Databank CST erkend dat beschikbaarstelling aan het Openbaar Ministerie tot gevolg dient te hebben, dat het systeem ook aan de advocatuur beschikbaar moet worden gesteld. Mochten er in de toekomst systemen worden ontwikkeld die een vergelijkbare functionaliteit bieden in het bestuursrecht, dan heeft dat grote gevolgen voor de rechterlijke macht, omdat in het bestuursrecht geen sprake is van een verplichte procesvertegenwoordiging. In dat geval zal het systeem aan iedere, procederende, burger beschikbaar moeten worden gesteld. Overigens kan op dit moment worden gesteld dat ook Porta Iuris, het kennissysteem van de rechterlijke macht, dat beschikbaar is voor het Openbaar Ministerie, aan verdachten en de advocaat van de verdachten beschikbaar dient te worden gesteld.

In bepaalde gevallen kan dit beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak met zich meebrengen dat procespartijen vanuit de rechterlijke macht ondersteuning wordt geboden in het bedienen van de apparatuur of het tot stand brengen van een verbinding.

Gevolgen voor de wetgever

Dat partijen gelijkwaardig dienen te worden behandeld, is een vereiste dat aanwezig is in tal van wettelijke bepalingen. Het inzicht dat een eerlijke behandeling ook betekent dat partijen op gelijke wijze toegang hebben tot en gebruik kunnen maken van ICT, kan in bepaalde gevallen worden opgenomen in de wet.

9.3 Aanbevelingen

In de voorgaande paragraaf zijn – per beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak – aanbevelingen gedaan die zijn gericht op de afzonderlijke staatsmachten. Deze worden hier niet herhaald. Wel worden hieronder drie algemene aanbevelingen gedaan die tot doel hebben te benadrukken dat de drie staatsmachten rekening dienen te houden met de geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak.

- De rechter dient tijdens de rechterlijke procedure rekening te houden met het feit dat aan de inzet van ICT rechtsgevolgen zijn verbonden. Het verdient aanbeveling om in de training en opleiding voor rechters, maar ook al in de rechtenstudie, voldoende aandacht aan dit onderwerp te besteden.
- Het bestuur dient bij het ontwikkelen van beleid en het uitvoeren van ICT-projecten en ICT-pilots binnen de rechterlijke organisatie voldoende aandacht te besteden aan de juridische betekenis die de inzet van ICT heeft voor de rechterlijke procedure en organisatie. In een sterk door wetgeving en rechters gedomineerde omgeving, moet het waarborgen van de juridische kwaliteit van rechtspraak centraal staan.
- De wetgever dient bij het ontwerpen van wet- en regelgeving rondom de inzet van ICT bij rechtspraak rekening te houden met de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak.

9.4 Suggesties voor nader onderzoek

Het laatste hoofdstuk biedt ruimte om aan te geven in welke richting het wetenschappelijk onderzoek waarin relaties tussen ICT en rechtspraak worden bestudeerd, zich de komende jaren zou kunnen bewegen.

Bij beginsel 7 (publieke inzichtelijkheid) is aangegeven dat nader onderzoek nodig is naar de manieren waarop pers en publiek inzicht kan worden verschaft in rechterlijke procedures die zich niet langer (geheel) ter zitting afspelen, maar op elektronische wijze verlopen.

Bij beginsel 14 (het geautomatiseerde oordeel) is de suggesties gedaan om nader onderzoek te verrichten naar mogelijkheden om rechtspraak te automatiseren.

Bij beginsel 15 (kenbaarheid), is voorgesteld nader onderzoek te doen naar de mate waarin rechterlijke vonnissen waarbij gebruik is gemaakt van ICT, kunnen en dienen te worden gemotiveerd.

Los van deze voorstellen, kunnen drie grotere onderzoekslijnen kunnen worden onderscheiden die voortbouwen op de conclusies uit dit onderzoek.

- Toetsing van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak.
- Gevolgen van erkenning van de beginselen voor het verloop van de niet-elektronische procedure.
- Gevolgen van elektronische rechtspraak voor de trias politica.

Toetsing van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak

De eerste lijn is die waarin de in dit onderzoek geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak nader worden getoetst. Bijvoorbeeld door toepassing op de bestaande digitaliseringsprocessen binnen de rechterlijke macht en door vergelijking met andere organisaties waarin ICT wordt toegepast. Onderzoeksvragen zijn als volgt.

- Voldoet GPS/ REIS aan de beginselen van een behoorlijk elektronisch proces?
- Voldoet het project Geldvordering online aan de beginselen?
- Voldoet het Digitaal Procesdossier aan de beginselen?
- Voldoet het gebruik van videoconferentie aan de beginselen?

De beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen ook worden vergeleken met beginselen die gelden voor het gebruik van ICT binnen het openbaar bestuur, in het strafrecht of bij de rechterlijke macht in het buitenland.

- Voldoet het elektronische berichtenverkeer in Oostenrijk en Duitsland aan de beginselen van een behoorlijk elektronisch proces?
- Gelden er afwijkende beginselen van een behoorlijk elektronisch proces in het buitenland? Zo ja, welke argumenten worden daarvoor gebruikt?

- Zijn er ook beginselen van een behoorlijke elektronische opsporing en vervolging te formuleren? Zo ja, wat zijn die; zo nee, waarom niet?
- Zijn er beginselen van een behoorlijk elektronisch bestuur te ontwikkelen, die aansluiten op de beginselen van behoorlijk ICT-gebruik van Franken en op de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak? Zo ja, hoe luiden die; zo nee, waarom niet?

Na deze toets van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak is het mogelijk dat nieuwe beginselen worden ontwikkeld en/of dat de in het onderhavige onderzoek geformuleerde beginselen (nog) te weinig draagvlak blijken te hebben binnen de juridische beroepsgroepen. Daarmee kan worden vastgesteld in welke mate de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak op dit moment al onderdeel zijn van het positieve recht of slechts een visie uitdrukken op toekomstige kansen en risico's met betrekking tot een goed verloop van de procedure.

Gevolgen van erkenning van de beginselen voor het verloop van de niet-elektronische procedure

Een tweede onderzoekslijn zou kunnen zijn, welke gevolgen de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen hebben voor de *niet-elektronische* procedure. Het formuleren van eisen die aan elektronische rechtspraak dienen te worden gesteld, leidt automatisch tot een nadere reflectie op de eisen die aan de niet-elektronische procedure worden gesteld. Eén voorbeeld is al genoemd: hoe betrouwbaar is de schriftelijke handtekening?³⁴⁰ Als de eisen die worden gesteld aan een elektronische handtekening worden vergeleken met de eisen aan een niet-elektronische handtekening, blijkt dat aan de niet-elektronische, schriftelijke handtekening nauwelijks eisen worden gesteld. Dat roept vervolgens de vraag op of dat terecht is. Deze onderzoekslijn roept een grote hoeveelheid onderzoeksvragen op van vergelijkbare strekking, waarvan ik hier slechts een aantal voorbeelden noem. Een deel ervan is al eerder in onderzoek aan de orde gekomen, maar een vergelijking vanuit een ander perspectief, namelijk met de eisen die aan elektronische rechtspraak worden gesteld, is ook in die gevallen zinvol.

- Hoe eenvoudig is het om rechterlijke uitspraken die niet worden gepubliceerd, te bemachtigen?
- Hoe eenvoudig is het voor niet-professionals om informatie over de procedure te bemachtigen?
- Hoe goed bereikbaar dienen rechten te zijn?
- Hoe goed worden papieren dossiers beveiligd?
- Is het proces goed te volgen voor pers en publiek?
- In welke mate zijn rechters geneigd af te wijken van interne richtlijnen?
- Moeten stukken bij elke willekeurige rechtbank kunnen worden ingediend?

340. Zie paragraaf 4.5.

- Hoe begrijpelijk is de rechterlijke motivering?
- Hebben procespartijen dezelfde rechten als het Openbaar Ministerie?

Gevolgen van elektronische rechtspraak voor de trias politica

Een derde onderzoekslijn heeft betrekking op de vraag welke verschuivingen elektronische rechtspraak teweegbrengt in de trias politica. De wijze waarop rechterlijke procedures verlopen wordt op dit moment in belangrijke mate vastgelegd in wettelijke regelingen. Diverse onderdelen van de procedure zijn niet nader uitgewerkt in de wet. Dit komt voor een belangrijk deel omdat zij betrekking hebben op de praktische gang van zaken rondom de procedure: de wijze waarop griffiegeld moet worden betaald, afspraken tussen het Openbaar Ministerie en de rechterlijke organisatie over het aanleveren van het dossier, ruimtes waarin advocaten voorafgaand aan de zitting verblijven, beveiliging van gerechtsgebouwen, transport van dossiers, de manier waarop procespartijen zich mogen kleden, enz.

Omdat het gaat om vragen rondom het beheer en de organisatie van de procedure, heeft de rechterlijke organisatie een grote vrijheid om het verloop van de procedure te bepalen. Ter zitting is het de rechter die de regie voert. Ook als sprake is van elektronische rechtspraak, beschouwen de rechterlijke organisatie en de rechter zichzelf als degenen die bepalen wat wél en niet geoorloofd is. Tal van onderwerpen worden op dit moment door de rechterlijke organisatie bepaald: het al dan niet toelaten van televisiecamera's, de inrichting van de publieke tribune, het al dan niet publiceren van uitspraken op het internet, het anonimiseren van rechterlijke uitspraken, het al dan niet inzetten van videoconferentie, de wijze waarop rechters (ook inhoudelijk) worden ondersteund door kennissystemen en de wijze van motiveren van vonnissen.

Het is de vraag of beantwoording van deze vraagstukken wel tot de verantwoordelijkheid van de rechterlijke organisatie of rechterlijke macht behoort in onze rechtstaat. Nader onderzoek zou kunnen worden verricht naar een aantal rechtsstatelijke vraagstukken die zijn verbonden aan de inzet van ICT bij rechtspraak. Hieronder worden zeven onderzoeksonderwerpen genoemd.

- Omvat de wettelijke taak van de Raad voor de rechtspraak uit artikel 91 lid 1 en 2 van de Wet op de rechterlijke organisatie ten aanzien van de zorg voor automatisering en bestuurlijke informatievoorziening, ook de bevoegdheid om beleid te ontwikkelen ten aanzien van de inzet van ICT bij rechtspraak?
- Mag de rechterlijke organisatie bepalen aan welke eisen advocaten en deurwaarders dienen te voldoen bij het indienen van stukken op elektronische wijze?
- Op welke wijze is de regering, in het bijzonder de minister van Justitie, betrokken geweest bij de inrichting van REIS, GPS en andere ICT-projecten?
- Op welke wijze dient de politiek inzicht te hebben in de inzet van ICT bij rechtspraak?

- Welke gegevens heeft de minister van Justitie de afgelopen jaren aan de Raad voor de rechtspraak gevraagd in het kader van zijn toezichthoudende taak en welke gegevens worden door de Raad voor de rechtspraak van de gerechten gevraagd?
- Op welke wijze is de afgelopen jaren samengewerkt tussen de Hoge Raad, de Raad van State en de Raad voor de rechtspraak op het terrein van de informatievoorziening?
- Welke verantwoordelijkheid heeft de wetgever vanuit rechtsstatelijk oogpunt voor een goed verloop van de rechterlijke procedure?

9.5 Afsluiting

De beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geven aan dat aan de juridische kwaliteit van de elektronische procedure hoge eisen kunnen worden gesteld. Hogere eisen dan aan de niet-elektronische procedure. De enige reden daarvoor is vaak dat de inzichtelijkheid van en controle over toepassingen van ICT met zich meebrengen dat deze hogere eisen ook gesteld *kunnen worden*. De vraag is of dat altijd gerechtvaardigd is. Als dat niet het geval is, zijn er twee opties: lagere eisen stellen aan de elektronische procedure of hogere eisen stellen aan de niet-elektronische procedure. Anders ontstaan onaanvaardbare verschillen tussen elektronische en niet-elektronische rechtspraak. Ik veronderstel dat het laatste zal gebeuren en dat de eisen die we aan de rechterlijke organisatie en aan de rechter stellen, als gevolg van het proces van digitalisering, hoger zullen worden. Misschien wel zo hoog, dat menselijke rechters er nauwelijks meer aan kunnen voldoen. De vraag ‘Kunnen computers rechtspreken?’, die Van den Herik in 1991 stelde, zou over dertig jaar wel eens achterhaald kunnen zijn. In plaats van ons af te vragen of computers wel kunnen voldoen aan de eisen die we aan menselijke rechters stellen, zou het de vraag kunnen zijn of menselijke rechters nog wel kunnen voldoen aan de hoge eisen die we aan informatiesystemen en computers, ook in de rechterlijke procedure, stellen. De vraag van Van den Herik kan dan worden omgedraaid: ‘Kunnen rechters rechtspreken?’